

УДК 338.439.5:636.087.6(477)

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОКОПРОДУКТІВ

THE STATE AND PROSPECTS OF THE DOMESTIC MARKET OF MILK AND DAIRY PRODUCTS

Мохнюк А.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної
діяльності підприємства,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Скорук О.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної
діяльності підприємства,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті розглянуто стан та особливості вітчизняного ринку молока і молокопродуктів. Наведено динаміку поголів'я корів та рівня їхньої продуктивності. Визначено основні проблеми розвитку ринку молокопродуктів. Проаналізовано експорт та імпорт продукції молочної промисловості.

Ключові слова: ринок молока та молокопродуктів, поголів'я корів, продуктивність корів, молочна сировина, експорт молочних продуктів, імпорт молочних продуктів, якість молочної продукції.

В статье рассмотрены состояние и особенности отечественного рынка молока и молокопродуктов. Приведена динамика поголовья коров и уровня их производительности. Определены основные проблемы развития рынка молокопродуктов. Проанализированы экспорт и импорт продукции молочной промышленности.

Ключевые слова: рынок молока и молокопродуктов, поголовье коров, продуктивность коров, молочное сырье, экспорт молочных продуктов, импорт молочных продуктов, качество молочной продукции.

In this article consideration is given to the current state and peculiarities of the domestic market of milk and dairy products. The dynamic changes in number of cows and in their productivity level are pointed out. The major problems of the development of dairy market are determined. Exports and imports of dairy products are analysed.

Keywords: market of milk and dairy products, the number of cows, the productivity of cows, raw milk, exports of dairy products, imports of dairy products, quality of dairy products.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Виробництво молока та молочних продуктів – важливий складник у структурі харчової промисловості і провідна ланка у забезпеченні продовольчої безпеки держави. Молоко – не лише один з основних продуктів харчування, джерело білка, вітамінів, кальцію, але й окремий компонент виробництва різноманітної харчової продукції (кондитерських виробів, соусів тощо). Цінність молокопродуктів є очевидною, адже частка витрат на них становить 15% усіх витрат на харчування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Сучасні проблеми формування та розвитку ринку молока і молоч-

ної продукції висвітлені у роботах вітчизняних науковців П.С. Березівського, В.М. Бондаренка, Д.М. Микитюка, Т.Л. Мостенської, В.М. Марченко, М.Г. Павленка, П.Т. Саблука та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на значну кількість публікацій із досліджуваної проблеми, деякі питання щодо особливостей виробництва молочної продукції, визначення основних проблем розвитку вітчизняного ринку молока та молокопродуктів у нових економіко-політичних умовах ще не досить досліджені і потребують детального вивчення.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Дослідження спрямоване на визначення стану та перспектив розвитку ринку молока і молокопродуктів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ринок молочних продуктів поділяють на такі дві складові частини, як:

– первинний ринок молока, продавцями на якому є сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства та господарства населення;

– вторинний ринок молока і молокопродуктів, продавцями на якому є переробні підприємства [5, с. 19].

Якість молокосировини залежить від генетики дійних корів, їхнього раціону, умов утримання, а також особливостей збору молока. На ринок молока та молокопродуктів впливає стан розвитку тваринництва в країні, зокрема, чисельність поголів'я корів як основного джерела отримання молока та їхня продуктивність. Із 1990-х років поголів'я корів скоротилося в 3,7 раза і на 1 січня 2017 року становило 2108,9 тис. голів, із них майже 77% – у господарствах населення [1]. Динаміку поголів'я корів в Україні у 2010-2016 рр. подано на рис. 1.

Протягом 2010-2016 рр. поголів'я корів в Україні скоротилося на 19,8% (на 522 тис. голів). Це пояснюється тим, що зростання цін на зернові культури позначилося на подорожчанні комбікормів, витрати на які є основними у структурі витрат на утримання ВРХ, що і привело до

скорочення поголів'я ВРХ, а отже, і до дефіциту сировини.

За даними Державної служби статистики найбільше поголів'я корів зареєстровано у Вінницькій області – 7,4% загального обсягу в країні (або 157,7 тис. голів), Хмельницькій області – 6,4% (135,9 тис. голів), Полтавській області – 6,0% (127 тис. голів) та Львівській області – 5,8% (121,3 тис. голів).

З 2010 р. спостерігається постійне зростання продуктивності корів. У 2010 р. продуктивність однієї корови у сільськогосподарських підприємствах становила 3985 кг молока за рік, а вже у 2016 р. – 5643 кг молока за рік [1]. Найбільший рівень продуктивності корів в Україні зафіксовано в Харківській (6609 кг/рік), Херсонській (6603 кг/рік), Полтавській (6253 кг/рік), Київській (6241 кг/рік), Черкаській (6237 кг/рік), Тернопільській (6122 кг/рік), Хмельницькій (5789 кг/рік) та Рівненській (5769 кг/рік) областях.

Загальний обсяг виробництва молока всіх видів в Україні становить 10,4-11,5 млн. тонн (табл. 1). У 2016 році виробництво молока всіх видів скоротилося на 7,7% (866 тис. тонн) порівняно з 2010 роком.

У господарствах населення у 2016 р. виробництво молока скоротилося на 15% (1356 тис. тонн) порівняно з 2010 роком, що пов'язано із проблемами його реалізації. У сільськогосподарських

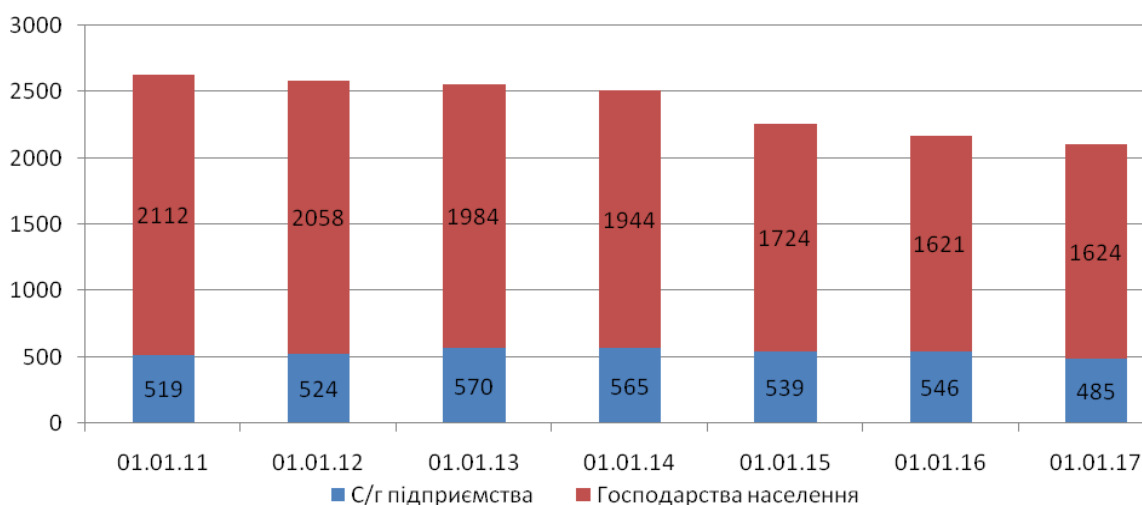

Рис. 1. Динаміка поголів'я корів в Україні у 2010-2016 рр., тис. голів

Джерело: складено за даними Державної служби статистики [1]

Таблиця 1

Виробництво молока всіх видів у 2010-2016 рр.

Показник	Од. вим.	Роки						
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Виробництво молока всіх видів,	тис. т	11 248	11 086	11 378	11 488	11 133	10 615	10 382
у т. ч. частка населення	%	80,3	79,7	77,7	77,5	76,2	74,9	72,1
у т. ч. сільськогосподарські підприємства	%	18,7	19,2	21,0	21,1	22,3	23,4	26,1
у т. ч. фермерські господарства	%	1,0	1,1	1,3	1,4	1,5	1,7	1,8

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [1]

підприємствах та фермерських господарствах виробництво молока збільшилося на 22,1% та 63,8% відповідно за рахунок покращення утримання корів.

У 2016 р. 26,1% загального обсягу виробництва молока заготовляли у сільськогосподарських підприємствах. Протягом 2010-2016 рр. позитивним є щорічне зростання питомої ваги сільськогосподарських підприємств у загальному обсязі виробництва молока усіх видів. Проте проблемою молочної промисловості залишається низька якість молочної сировини в Україні, оскільки понад 70% її обсягу заготовляють приватні господарства населення, які не можуть гарантувати належну якість через відсутність її первинної обробки (охолодження).

У 2016 р. порівняно з минулим роком на всіх сегментах ринку молочних продуктів спостеріга-

ється скорочення обсягів виробництва. Загальний обсяг виробництва молокопродуктів протягом 2009-2016 рр. зменшився на 3,5% (табл. 2).

Зменшилося і споживання населенням молочної продукції. Якщо у 1990 р. кожен громадянин споживав 373 кг молочної продукції, то у 2014-2016 рр. цей показник знизився до 210-223 кг на одну особу [1]. Зниження споживання молочної продукції пов'язане насамперед із подорожчанням молочних продуктів на ринку та зменшенням платоспроможного попиту населення.

Молоко та молочні продукти реалізуються як на внутрішньому ринку, так і на експорт.

Наприклад, близько 40% виготовленої в країні сировини надходить на переробні підприємства. За даними офіційної статистики у 2016 р. на переробні підприємства надійшло понад 4,2 млн. тонн молока, з них 60,1% одер-

Таблиця 2

Показники ринку молочних продуктів у 2009-2016 рр.

Показник	Од-виміру	Роки							
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Виробництво молокопродуктів	тис. т	1 718,6	1 710,9	1 759,9	1 791,5	1 890,9	1 961,2	1 726,1	1 658,2
Темп приросту	%	-	-0,4	2,9	1,8	5,5	3,7	-12,0	-3,9
Молоко оброблене рідке	тис. т	770	801	894	912	972	1117	970	926,1
Темп приросту	%	-	4,0	11,6	2,0	6,6	14,9	-13,2	-4,5
Масло вершкове	тис. т	74,7	79,5	76,7	88,6	94,3	114	102	101
Темп приросту	%	-	6,4	-3,5	15,5	6,4	20,9	-10,5	-1,0
Спреди та суміші жирові	тис. т	73,1	65,9	60,7	54,9	53,9	52,5	36,3	28,3
Темп приросту	%	-	-9,8	-7,9	-9,6	-1,8	-2,6	-30,9	-22,0
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний	тис. т	84,8	78,5	76,5	79	83,7	74,7	67,8	69,6
Темп приросту	%	-	-7,4	-2,5	3,3	5,9	-10,8	-9,2	0,3
Сири жирні	тис. т	224	207	178	168	165	130	124	113
Темп приросту	%	-	-7,6	-14,0	-5,6	-1,8	-21,2	-4,6	-8,9
Продукти кисломолочні	тис. т	492	479	474	489	522	473	426	420,2
Темп приросту	%	-	-2,6	-1,0	3,2	6,7	-9,4	-9,9	-1,4

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [1]

Таблиця 3

Обсяги експорту молочних продуктів за 2010-2016 рр.

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт, тис. т						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
401000000 – молоко та вершки, незгущені	16,3	11,5	5,9	7,6	6,9	8,8	10,5
402000000 – молоко та вершки, згущені	33,2	36,9	45,0	30,3	49,9	59,0	51,9
403000000 – маслянка, йогурт, кефір та інші ферментовані або сквашені молоко і вершки	4,6	5,8	3,1	3,3	3,0	3,7	2,9
404000000 – молочна сироватка	19,0	26,4	24,6	34,4	22,3	26,5	23,9
405000000 – масло вершкове та інші жири, виготовлені з молока	1,2	2,1	0,7	3,9	4,2	11,7	12,0
406000000 – сири всіх видів і кисломолочний сир	79,3	80,3	67,7	59,0	39,6	10,8	8,1

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [1]

жано від сільськогосподарських підприємств, 28,6% – від господарств населення [1].

Основні тенденції в експорті молочних продуктів показали, що експорт щорічно знижувався у середньому на 7%, у 2016 р. спостерігалось падіння обсягів експорту порівняно з 2010 р. на 28% (табл. 3).

Таке скорочення обсягів експорту відбулося в основному за рахунок зменшення вивезення сирів усіх видів і кисломолочних сирів (-89,8%); маслянки, йогуртів, кефірів та інших ферментованих або сквашених молока і вершків (-37%); молока та вершків незгущених (-35,6%).

У кінці липня 2014 р. один із найбільших ринків збуту (Російська Федерація) повністю закрили для вітчизняних сирів, що й привело до зменшення обсягу виробництва продукції цього сегменту і, відповідно, до зменшення обсягу експорту. Якщо у 2013 р. 23,7% загального обсягу

виробництва сирів експортувалося, то протягом 2014-2016 рр. експорт сирів стрімко зменшився на 86,3%.

Така ситуація привела до розвитку українськими підприємствами двох напрямів експорту молочної продукції: згущеного молока та вершкового масла, які експортуються в країни СНД, Азії та Африки. Експорт згущеного молока протягом 2010-2016 рр. зріс на 56,3%, а вершкового масла – в 10 разів [1].

Найбільшу частку серед експортної продукції (47%) займають молоко та вершки згущені. У 2016 році найбільше цього виду продукції було експортовано в Казахстан (17,1%), Туркменістан (15,0%), Бангладеш (9,7%), Вірменію (7,1%), Малайзію (5,1%), Грузію (5,1%), Молдову (4,5%) та Алжир (4,2%) (рис. 2). Протягом 2010-2016 рр. вітчизняну продукцію було експортовано у понад 80 країн світу.

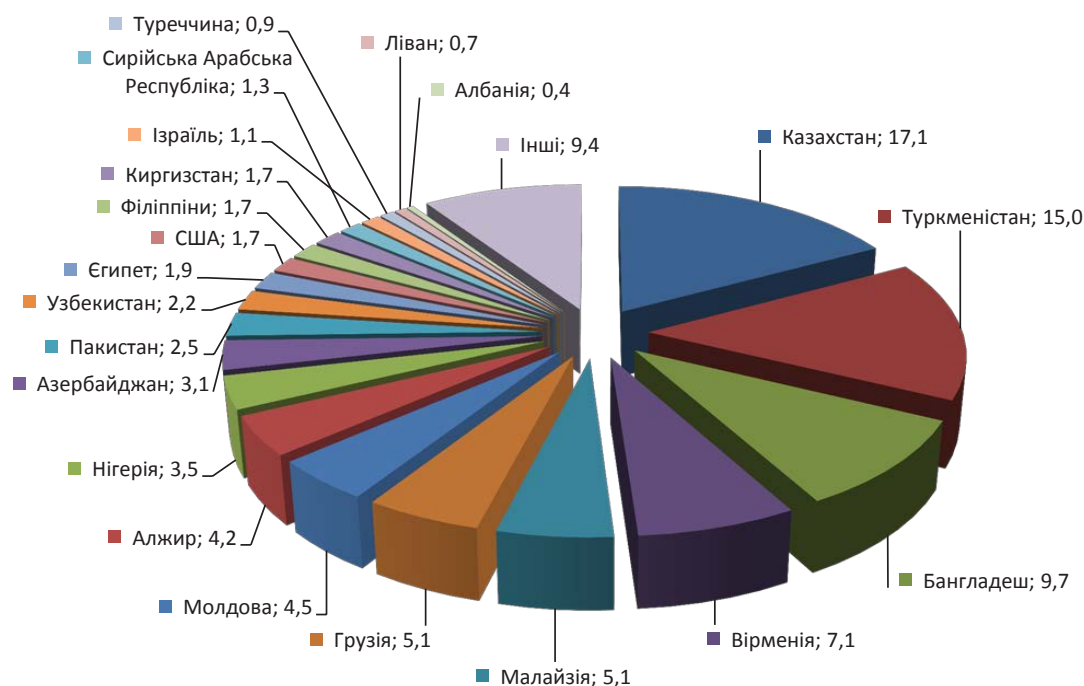

Рис. 2. Частки країн-експортерів молока та вершків згущених у 2016 р.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики [2]

Таблиця 4

Обсяги імпорту молочних продуктів за 2010-2016 рр.

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Імпорт, тис. т						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
401000000 – молоко та вершки, незгущені	1,2	2,6	3,8	6,1	3,5	0,4	0,6
402000000 – молоко та вершки, згущені	4,9	6,4	8,6	9,2	2,6	0,8	1,1
403000000 – маслянка, йогурт, кефір та інші ферментовані або сквашені молоко і вершки	7,3	8,1	8,5	12,1	7,4	2,7	2,6
404000000 – молочна сироватка	2,3	1,4	1,0	2,4	1,6	1,1	0,7
405000000 – масло вершкове та інші жири, виготовлені з молока	6,1	5,0	9,0	14,0	6,5	0,7	0,6
406000000 – сири всіх видів і кисломолочний сир	11,1	12,2	17,1	19,3	11,3	5,4	7,1

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [1]

Протягом 2010-2016 рр. імпорт молочних продуктів зменшився на 61,4% (табл. 4).

Зменшення імпорту спостерігаємо за всіма товарними групами: імпорт молока та вершків незгущених зменшився на 50,0%; молока та вершків згущених – на 77,6%; маслянки, йогуртів, кефіру та інших ферментованих або сквашених молока та вершків – на 64,4%; молочної сироватки – на 69,6%; масла вершкового та інших жирів, виготовлених із молока – 90,2%; сирів усіх видів та кисломолочного сиру – на 36,0%.

Найбільшу частку серед імпортової продукції (55,9%) займають сири всіх видів і кисломолочний сир. Основними лідерами-імпортерами цієї товарної групи у 2016 р. (рис. 3) були виробники таких країн, як Польща (38,4% всього імпорту), Німеччина (26,4%), Франція (10,4%), Нідерланди (7,9%), Італія (4,7%), Чехія (2,5%), Фінляндія (1,5%), Литва (1,5%), Данія (1,4%), Бельгія (0,9%), Інші (4,4%).

Суттєва проблема молочної промисловості України – сезонність виробництва молока, що приводить до значних коливань закупівельної ціни. Найбільші обсяги виробництва за останні роки припадали на травень-липень, коли валовий надій молока сягав 1,2 млн. тонн, тоді як у січні-лютому майже вдвічі менше – близько 590-600 тис. тонн.

Ми переконані, що актуальним є запровадження економічних стимулів для виробників сирого молока задля збільшення його кількості та поліпшення якості. Особливо важливо стимулювати виробників вирівнювати виробництво молока за місяцями, щоб забезпечити рівномірне постачання сировини для молочної промисловості впродовж року.

Варто відзначити, що вітчизняна молочна промисловість є інвестиційно привабливою.

Саме цей вид діяльності налічує максимальну кількість масштабних проектів за участю іноземного капіталу серед усіх напрямів харчової промисловості. Незважаючи на значні проблеми у цій сфері діяльності, Україна і сьогодні займає стабільну позицію серед експортерів молочних продуктів.

Основною проблемою на ринку молока та молокопродуктів є пошук нових ринків збуту після російської блокади. У середньо- та довгостроковій перспективі такими ринками повинні стати країни ЄС. Але низька якість молочної сировини і, відповідно, готових продуктів не дає можливості швидкими темпами вийти на європейський ринок. Проте позитивною тенденцією у вирішенні цієї проблеми є зростання частки виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами, а деякі підприємства вже пройшли перевірку на відповідність нормам ЄС.

Не менш важливою для виходу молочної промисловості із кризи є переорієнтація підприємств, що спеціалізувалися на виготовленні сирів, на виготовлення масла вершкового та сухого молока, які користуються попитом у країнах СНД, Азії та Африки.

Ринок молока та молочних продуктів є перспективним і має значний невикористаний потенціал для нарощування обсягів виробництва. За оцінками експертів, вітчизняний ринок молочної продукції у перспективі може вирости втричі, але за умови поліпшення добробуту населення та зростання його купівельної спроможності.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, проведене дослідження ринку молочних продуктів дає можливість виділити такі основні проблеми, які негативно впливають на розвиток діяльності вітчизняних підприємств, як скорочення сиро-

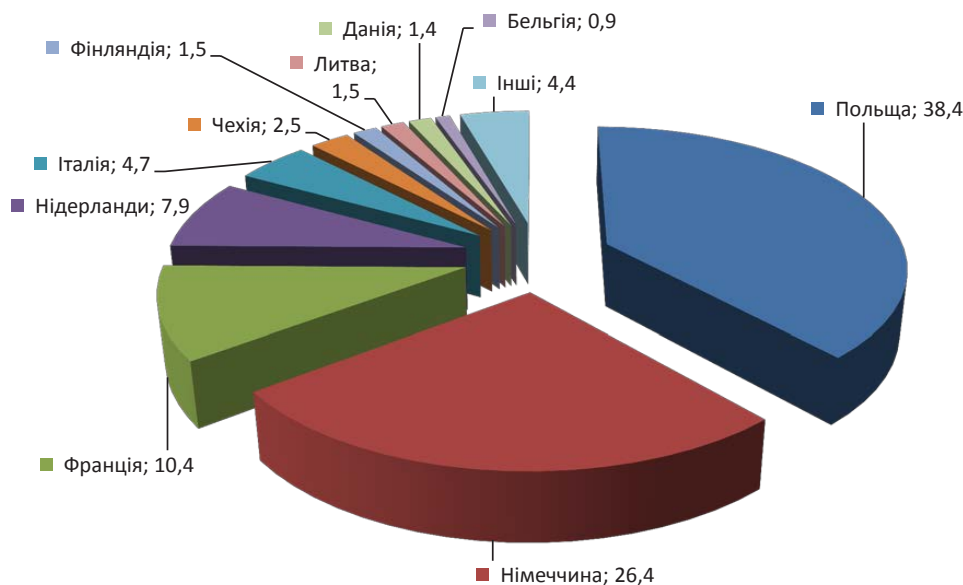

Рис. 3. Частки країн-імпортерів сирів усіх видів та кисломолочних сирів у 2016 р.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [2]

винної бази; низька якість сировини, що надходить на переробку, і як результат – готової продукції; загальна нестабільність національної економіки, недостатня державна підтримка.

Проте молочна промисловість має значний невикористаний потенціал для нарощування обсягів виробництва та експорту високоякісної конкурентоспроможної продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна служба статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу за січень-грудень 2016 року [Електронний ресурс]: статистична інформація / Держ. служ. статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Кернасюк Ю. Молочний сектор: реалії і перспективи [Електронний ресурс] / Ю. Кернасюк // Агробізнес сьогодні. – 2015. – № 6(301). – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichni-gektar/2805-molochnyi-sektorrealii-i-perspektyvy.html>
4. Мостенська Т.Л. Стан і проблеми розвитку ринку молочних продуктів в Україні / Т.Л. Мостенська // Економіка АПК: міжнар. наук.-вироб. журн. – 2004. – № 3. – С. 46-50.
5. Формування попиту та пропозиції на ринку основних видів тваринницької продукції: монографія / Ільчук М.М., Коновал І.А., Кирилюк О.Ф., Гурська І.С. – К.: «Нічлава», 2012. – 363 с.